

## SPENCER HERBERT.

A napokban ülte meg nyolczvanadik születésnapját az a bölcs, a kinek agyával az emberiség számot adott magának a 19. század tudásáról. Életének nagy munkája, a synthetikus philosophia rendszere, egyaránt bámulatos példája egy kivételes agy recipiáló képességének és egy csodás eredetiségnek, a mely a tudomány egyes ágainak a termékeny új gondolatok egy egész özönével fizette vissza a tőlük vett kölcsönt. Spencer hatása ma már az egész világra kiterjed és a philosophia classikusai közül talán még senki sem szólott olyan nagy közönséghez, mint ő. Az angol tudósoknak mindig meg volt az a gyakorlati érzékük, hogy a könyvet nem tekintették önczélnek. Élet és tudomány ő náluk van a legélénkebb kölcsönhatásban Miként nem veszik le szemüket az eleven élet nyüzsgéséről, úgy minden új gondolatukat — s rendszerint csak az újakat — rögtön bele is harsogják az élet zajába, hogy küzdjön meg létéért s éljen termékeny életet. Tudományos vitáik javarésze a nagyközönségnek szánt folyóiratokban folyik le. Könyveik nem szólnak tisztán szakközönséghez, hanem úgy vannak megírva, hogy megérthesse azokat nem szakember is. Előadásuk s egész technikájuk könnyedsége olyfokú tökéletességre emelkedett, hogy egy született németnek vagy magyarnak, mihelyt csak valamennyire töri az angolt, máris kisebb fáradság angol munkákat olvasni, mint anyanyelvén írottakat. Ennek a tudományos democratismusnak, illetőleg annak a művészetnek, a melyet az feltételez, szintén elsőrangú mestere Spencer Herbert. Sajátságos bája van minden sor írásának és számos kötetének bármelyik lapja példaképpül szolgálhat arra, hogy miként lehet kiválóan mélyen járó gondolatokat kiváló egyszerűséggel előadni.

Spencer Herbert életének külső körülményei minden különösebb esemény nélkül folytak le. 1820-ban Derby-ben született,

a hol atyja népiskolai tanító volt. Anyját kedves, közlékeny asszonynak mondják, a ki azonban nagy fiát csak csodálni tudta, művei megértésére nem volt képes. Spencer maga is elismeri, hogy gondolkozásmódjának legsajátosabb vonásait atyjától örökölte, főleg azt a mélyen gyökerező hajlamát, hogy minden jelenség physikai okait kutassa.

A gyermek gyöngye egészsége arra készítette az okos apát, hogy minden megerőltetéstől megkímélje. Az első oktatást ott-hon nyerte, majd nagybátyja iskolájába került, de egyáltalában nem ért el fényes sikereket. Figyelmetlen, lusta, önféjű és engedetlen volt és mindenekfelett a könyv nélkül tanulást gyűlölte. Már mint gyermek is mindig a maga útját követte. Ellenben örömet és ügyesen tanult meg apjától a természet után rajzolni és buzgón gyűjtött virágot, bogarat és pillangót.

Tizenhárom éves korában angol szokás szerint elkerült a szülei háztól. Egy másik nagybátyjához adták egy szintén önálló gondolkozású és szabadelvű férfiúhoz, a ki anglikán lelkész volt és a ki az egyetemi tanulmányokra készítette elő a fiatal Spencert. Noha az egyetemre Spencer semmiképen sem akart elmenni, az előkészítő tanfolyamot mégis el kellett végeznie, de itt is csak azt tanulta meg, a mi érdekelte. Szavak és önkényes nyelvtani szabályok bemagolására ő nem volt való. Emlékezete, a mely az elveket azonnal megragadta, össze nem függő részleteket nem fogadott be.

Háromévi előkészület után ismét atyja házában folytatta tanulmányait, még pedig minden rendszer nélkül azt olvasta s azt tanulta, a mi neki tetszett. Tizenhét éves korában atyja rábeszélésére és családja hagyományaihoz híven, a tanítói pályára szánta magát, a melyre kiváló tehetsége volt. Nagyon világosan magyarázott s nagyon értett hozzá, hogyan kell a gyermekek érdeklődését lekötni és hogyan kell őket önálló gondolkodásra szoktatni. Még ugyanazon évben azonban egy fényes ajánlat elterelte őt a tanítói pályáról. Atyjának egy volt tanítványa, a ki egy vasút építésébe fogott és a fiatal Spencer kitűnő matematikai ismereteiről hallott, térképek és tervek rajzolására alkalmazta. A következő évben egy másik vasút szolgálatába szegődött. Ez időtájt kiegészítette matematikai ismereteit, új találmányokat ismerttetett egy szaklapban s ő maga is egy új eszközt talált fel a mozdonyok sebességének mérésére. 1839-ben mérnöki tevékenysége a szabadban foglalkoztatta, miközben kövületek gyűjtésére és e révén a geológia tanulására adta magát.

Kiolvasta Sir Charles Lyell híres geológiáját, és itt akadt először a fejlődési elméletre, a mely rögtön nagy hatást tett reá.

Több vasúti vállalat tönkrementése folytán Spencer ismételen állás nélkül maradt, míg 1841-ben, 21 éves korában visszatért a szülei házába, a hol két éven keresztül tisztán csak a legkülönfélébb tanulmányok foglalkoztatták: botanika, tollrajz, mechanikai találmányok, stb. 1842-ben írta meg első általánosabb érdekű dolgozatát »a kormányzat tulajdonképeni köréről«, s alkalmasint ennek sikere vonzotta őt a következő évben Londonba azzal a határozatlan szándékkal, hogy ott majd valami irodalmi foglalkozást talál. 1843—46-ig azonban újból vasutak szolgálatában találjuk, mely foglalkozásától ismét csak kénytelenségből, a vállalatok bukása folytán, vált meg.

Az íróskodással több szerencséje volt Spencernek. Már 1848-ban a legtekintélyesebb angol közgazdasági hetilapnak, az »Economist« segédszerkesztője lett. Ez időben írta meg első nagyobb munkáját »Social Statics« czímen, a mely Huxley, Lewes, George Elliot, Tyndall, Mill és több más kiválóbb kortársának barátságát szerezte meg neki.

A következő tíz évben érik meg benne a tulajdonképeni Spencer. Életének e szakában írja meg essayit a tudás minden ágából és ezen előkészülés közben érik meg nagy rendszerének terve. 1853-ban írja meg a lélektan alapelveit, a melyek új alapokra helyezik a lélektan tudományát és egymagukban véve is előkelő helyet biztosítottak volna szerzőjüknek a világ nagy gondolkodói között. Teljesen belemélyedve, megfedkezve maga körül minden másról, írta meg Spencer ezt a munkáját, a mely gyöngye szervezetét súlyosan megviselte. Jóllehet a következő másfél évet kénytelen pihenésben töltötte, sohasem tudott többé megszabadulni attól a krónikus idegbajtól, a melyet e túleröltetés folytán szerzett és a melynek következtében naponkint lefeljebb csak három sőt utóbb már csak egy órai intenzív munkát fejthetett ki. A lélektan kidolgozása közben győződött meg róla Spencer, hogy a fejlődés törvénye épen olyan univerzális, akár a nehézkedés törvénye és mihelyt újból munkához láthatott, első feladatul e törvény okainak kutatását tűzte maga elé. 1858-ban jutott arra a gondolatra, hogy ez az általános törvény egy általános rendszernek lehetne legtermészetesebb alapja, a mely minden részletismeretet a világegyetemnek egységes felfogásába foglalna és minden leküzdhetetlennek látszó nehézség daczára megérlelődött benne az elhatározás e nagy munka kivitelére.

Hogy kiadót nem talál, nyilvánvaló volt, hiszen lélektanából is még csak alig 300 példány fogyott volt el 1858-ban. Csekély vagyonát betegsége és hasznot nem hozó kiadványok felemésztette Stuart Millhez fordult tehát azzal a kérdéssel, nem találhatna-e az indiai kormányzatnál, a melynél Mill is alkalmazva volt, olyan állást, a mely elegendő időt hagyna neki nagy tervek kivitelére. Próbálkozása sikertelen maradt. S ugyancsak hiába fordult a kormányhoz is, jóllehet John Stuart Mill, Grote, Huxley, Fräser, Hooker, Tyndall és Latham írásban kinyilatkoztatták, hogy Spencer a legalkalmasabb ember korunk tudományának előbbrevitelére s hogy az ő támogatása mindenha kiváló dicsőséget hozna az angol kormányra. Más út hiányában arra határozta el magát, hogy előfizetés útján adja ki rendszerét. 1860-ban e végből közreadta a rendszer tervezetét, a mely bámulatos alkotás a maga nemében. A tíz kötetre terjedő hatalmas munka, a melyen Spencer életének következő 35 esztendején keresztül következetesen dolgozott, már ekkor készen állott fejében. E tervezet 33 fejezetben részletekre menő áttekintését adja az egész munkának; s Spencer utóbb a munka megírása során csak néhány csekélyebb jelentőségű pontban tért el ettől a tervezettől.

1862-ben jelent meg a munka első kötete, mely az egész rendszer alapelveit tartalmazza, de a nagy részvétlenség napról-napra nehezebbé tette a munka folytatását. S ha egyik nagybátyjától időközben nem örökölt volna egy kis tőkét, fel is kellett volna hagynia az egész tervvel. Az élettannak, a mely a rendszer második és harmadik kötetét teszi, megjelenése újabb veszteségeket hozott, s így Spencernek 1865-ben nagy szomorúan arról kellett értesítenie előfizetőit, hogy a munka folytatását be kell szüntetnie. 1867-ben atyja *halálával* újabban egy kis örökség maradt reá, a mi ismét lehetővé tette a munka folytatását. Időközben egy Youmans nevű amerikai, a ki kezdettől fogva felismerte Spencer nagy szellemét, 7000 dollárt gyűjtött Spencer amerikai barátai között s oly gyöngéd levél kíséretében küldötte meg neki, hogy lehetetlen volt ez összeget el nem fogadnia.

Spencer ezt a szép ajándékot a sociológiájának alapul szolgáló adatok gyűjtésére és feldolgozására használta fel. Három titkára végezte e munkát Spencer utasításai szerint, a ki ezeket az adatokat külön ki is adatta a *Descriptive Sociology*-ban. A 8. kötet megjelenése után azonban ezt a vállalatot 50.000 korona veszteséggel be kellett szüntetnie.

Ennyi nehézséggel és főleg ennyi közönnyel kellett Spencernek megküzdenie míg fényes tehetsége és kitartása végre is minden akadályt legyőzött. Neve egyre ismertebb lett, könyvei mindjobban keltek, úgy, hogy 1875-ben veszteségei teljes fedezetet találtak s azóta aránylag bőséges jövedelmet is húz munkásságából.

Idejét állandóan Londonban tölti és teljes szellemi frissességben most is a tudomány foglalja el napjait.

Spencert majd mint a pozitivizmus, majd mint az evolucionizmus philosophusát halljuk emlegetni, és Spencer-féle agnosticizmusról is hallunk beszélni.

Spencer positivista, mert a világ jelenségeinek megmagyarázásánál sohasem fordul más segédeszközhöz, mint az érzékeink nyújtotta tapasztalathoz és csak ezen tapasztalat nyújtotta igazságokból dedukál. Spencer szerint a tudományok és a philosophia körei egybeesnek; míg azonban a tudomány csak részben egységesített tudás, addig a philosophia teljesen egységesített tudás. Minden jelenséget anyag, erő és mozgásban fejez ki, de azért nem kevésbé ellensége minden dogmatikus materializmusnak, mint a spiritualizmus minden formájának. Szerinte a legmélyebb igazságok sohasem fejezhetnek ki egyebet, mint az anyag, erő és mozgás viszonyainak bizonyos tapasztalt egyformaságát, de anyag, erő és mozgás — bár határkövei megismerő képességünknek — nem legvégső okai minden tüneménynek, hanem csak symbolumai egy ismeretlen realitásnak. És ez az, a mit Spencer-féle agnosticizmusnak mondanak. A tudomány tapasztalatunk korlátolt körét nem tudja kiterjeszteni, hanem csak rendszerbe tudja azt foglalni; csak egy ismeretlen ható erő hatásainak egyneműségét tudja constatálni; a tudomány is csak úgy tudja megmagyarázni a világfolyását, a mint ez korlátolt öntudatunkban tükröződik vissza. Hogy ez a folyamat azonban milyen viszonyban áll a valósághoz, azt nem vagyunk képesek felfogni. Spencer tehát a mindenségnek két körét különbözteti meg: a megismerhetetlent és a megismerhetőt. Bármerre is forduljon az ember kutató szeme, minden irányban végül is egy megoldhatatlan talányra kell bukkannia s minél mélyebbre ható a kutatás, annál inkább kell felismernie, hogy a talány igazán megoldhatatlan. A tudomány embere egyaránt felismeri az ember szellemének nagyságát és törpeségét, felismeri hatalmát mindannak felfogására, a mi a tapasztalat körén belül fekszik és tehetetlenségét mindazzal szem-

ben, a mi a tapasztalatot meghaladja. Spencer szerint kétségbevonhatatlan érdeme a vallásnak, hogy -kezdetől fogva belátta azt az igazságot, hogy minden dolog csak egy megismerhetetlen hatalom megnyilatkozása, de egyúttal mindig többé-kevésbé vallástalan is volt éppen maga a vallás, mert újból és újból azt hirdette, hogy arról, a mi minden megismerést meghalad, mégis van egy bizonyos tudomása. A tudomány érdeme volt, hogy ezeket a nem vallásos elemeket folyvást kiirtani igyekezett a vallásból, a mennyiben az egyes dogmák kritikájával újból és újból kimutatta, hogy az az állítólagos tudás csak leplezett tudatlanság. Viszont a tudomány is gyakorta követte el azt a tudománytalan kísérletet, hogy belémerészkedett abba a területbe is, a mely a megismerhető világ határain kívül fekszik.

A megismerhető világot Spencer a maga fejlődésében fogja fel. Minden jelenség magyarázatánál annak kimutatására törekszik, hogy miként lett e jelenség azzá, a mi. Ez az evolutionista szempont dominálja az egész rendszert. A legegyszerűbb jelenségek is ugyanegy módon a legegyszerűbbekből fejlődtek ki, ez a gondolat adja meg Spencer világfelfogásának egységességét. Megmutatni, hogy miként megy végbe ez a kezdet- és végnélküli szakadatlan fejlődésmenet a világegyetem tüneményeinek összes körére nézve, czélja a *syntheticus philosophia* rendszerének. Az alapvető tanok után az élettanban a szerves életre, a lélektanban a lelki tüneményekre, a sociológiában a társadalmi intézményekre vonatkozólag mutatja meg Spencer, miként függnek össze a legegyszerűbb tüneményekkel, a melyekig megismerésünk visszamenni képes és hogyan fejlődtek ezekből mai formájukba. Az ethika két kötetében végül, a mely az egész rendszer betetőzése kíván lenni, a melynek megírásában látja Spencer életének tulajdonképeni feladatát és a melynek kedvéért írta meg a rendszer előző köteteit, az erkölcsi élet jelenségeit viszi vissza a legelemibb tényekre, s a midőn ezeket is beléállítja a fejlődés nagy árába, ezen a fejlődéstani alapon igyekszik megállapítani a helyes cselekvés, vagyis az erkölcs törvényeit. Az ethika úgy jelentkezik ebben a rendszerben, mint az összes előző élettani, lélektani, sociológiai fejtegetések *conclusiója*.

A spenceri ethikának maradandó becse éppen abban rejlik, hogy összefüggésbe került az emberi tudás egyéb ágaival és hogy ezzel egy egész őserdő kiirtásába fogott bele, a babonák ama rengeteg őserdejének kiirtásába, a melyet az ethikai rendszerek tanai mindmáig alkotnak. Kérlelhetetlenül rámutat, hogy függ

össze a manapság közkeletű erkölcsi tanítások legnagyobb része az ősemberek primitív vallásával, az elhalt emberektől való félelemből alakult szellemimádattal. Minden elődénél fényesebben és nyomatékosabban megtanít az erkölcsi ítéletek relativitására. Bebizonyítja, hogy erkölcsi helyeslésünk vagy helytelenítésünk csak azt fejezi ki, hogy valamely cselekvés megfelel céljának, vagy pedig nem felel meg céljának. S főként csodálatraméltó leleményességgel megmutatja, hogy erkölcsi szabályaink legnagyobb részének az az eredete, hogy célszerűek voltak a militarizmus korában, a mely az emberiség életét a legújabb időnkig betöltötte, hogy ez a militaristikus erkölcsstan azonban célszerűtlen az industrializmus korában, a melyben már jórészt benne vagyunk és a melynek teljessége felé haladunk. Spencer egész etikáján végig alkalmazza azt a hatalmas történelmi *synthesist*, a melynek alapjait a *sociológiában* rakta le és a mely a militarizmus és az industrializmus, a harcz és a békés együttélés ellentéte alá csoportosítja az emberiség történelmét.

Spencer szerint erkölcsünk nem egyéb, mint az illető környezetben hasznos érzelmek összege. Erkölcsi érzelmeink is olyanformán alkalmazkodnak a mindenkori *socialis* környezethez, hogy a mindenkori hasznos érzelmek egyszersmind kellemesekké is válnak. Addig, a míg az ember legelső feladata, hogy magát és azt a társadalmat, a melyben él, idegen társadalmakkal szemben megvédelmezze, a harcz etikájának kell uralkodnia. Az átmenet azonban csak igen lassú, úgy, hogy ma még mindig olyan erkölcsi szabályok érvényesek, a melyek a tisztán harcznak élő társadalmak elmúlt korszaka számára fejlődtek ki. A jövő fejlődése oda irányul, hogy a harcz etikája helyett a békés együttműködés etikája fog lépni, a mint ez részben már meg is történt. A békés társas állapothoz való mind teljesebb hozzáalkalmazkodás útján az emberek szervezete olyan változáson fog keresztül menni, hogy e békés együttlét céljaira hasznos cselekedetek lesznek egyszersmind a cselekvőnek kellemes cselekedetek is.

Ez a teljes hozzáalkalmazkodás azonban csak úgy mehet végbe, ha továbbra is érvényben marad az a törvény, a mely szerint a hozzáalkalmazkodás eddigelé végbement, vagyis ha minden egyes maga viseli jó vagy rossz természetének következményeit.

Ezekből a premisszákból folyik Spencernek kérelmelhetetlen individualismusa. Maga az emberi szervezet az alkalmazkodás

természetes folyamánként olyanná fejlődik, hogy a mindenkor szükséges cselekedetek egyszersmind a szervezet spontán cselekvéséivé válnak. Innen Spencer ellenszenve minden állami beavatkozással s főként mindennemű socialistikus tendenciával szemben, a mely nézete szerint megnehezíti annak a törvénynek az érvényesülését, hogy minden lény saját természetének, saját hasznos vagy káros tulajdonságainak minden következményeit maga viselje. Ennek az összefüggésnek a megbolygatása ugyanis megnehezíti a természetes kiválasztást és az emberek szervezeteinek alkalmazkodását.

Ez az egész ethikai rendszer, miként már említettük, úgy jelentkezik a spenceri philosophia rendszerében, mint Spencer élet-tani és-lélektani tanulmányainak az eredménye. S bár el is kell ismernünk, hogy Spencer az ethikának az élettannal és a lélektannal való szerves kapcsolatba hozatala által világtörténelmi jelentőségű tényt vitt véghez, nem szabad elhallgatnunk azt sem, hogy Spencer erkölcstanának alapvető tételeihez nem természet-tudományi tanulmányainak következtéseként jutott el, hanem hogy ezek az erkölcstani és sociológiai alapelvek már korábban megvoltak benne és ő csak utólag keresett és talált hozzájuk élettani és lélektani indokolást. Már első ifjúkori kísérletében is, a melyet a kormányzat tulajdonképeni feladatairól írt, megvan a jellemző Spencer-féle *horror administrationis* és a *Social Statics* című, szintén egyik legelső munkájában már egész rendszerességben ki vannak fejtve a *Sociology* és az *Ethics* alaptanai. Valami félelmetes következetesség van ebben a bámulatatos emberben, a mi szinte némi bizalmatlanságot gerjeszt iránta. Semmi fejlődés a fejlődés legnagyobb apostolában. Ő benne minden készen áll. Miként láttuk, hogy egész nagy rendszerének tervezetét előre papírra vetette és harmincz esztendei következetes munkával minden változtatás vagy eltérés nélkül dolgozta ki programját, úgy erkölcstani és állam tani nézetei, a melyek tudományos megindokolásában saját szavai szerint életének tulajdonképeni célját látja, már a huszonkétéves ifjában körvonalozva vannak. Az állami kormányzat túlságai elleni mennydörgés hatvan esztendőn keresztül állandóan kedvencz themája volt. Ezzel foglalkozik első kísérlete és ide concludál — miután hatalmas szelleme az egész világegyetemet áttekin-tette — a nyolczvan éves agg utolsó munkája.

Igen elterjedt tévedés, hogy a Spencer-féle evolutionismus a Darwin hires elméletének a philosophiája jöllehet Spencer Darwin-



tól függetlenül és a világegyetem egészére állította fel a fejlődés törvényét, mielőtt még Darwin a maga tanát nyilvánosságra bocsátotta volna. Ezt Darwin maga is elismerte Spencerhez intézett egy szép levelében.

Egy másik, főként legújabb bizonyos kicsinyléssel hangoztatott divatos mondás az, hogy a spencerizmus túlélte magát, tanításai már elavultak. Ez a tény Spencernek sok tanítására nézve csakugyan áll, sőt individualistikus etikája és államtana már keletkezésük idejében is túlhaladott eszmék voltak.

Helyes volna-e azonban, ha egy tudós nagyságát a szerint akarnók mérlegelni, hogy tanításaiból mi marad fenn érintetlenül? Nem egyetlen mértékünk-e az, hogy mivel vitte előbbre az emberi tudományt?

Ha pedig ezt a mértéket alkalmazzuk Spencerre, akkor a szellemi élet legnagyobb óriásai közé kell őt soroznunk. Még ha el is tekintünk attól a közvetett haszontól, a mely a fejlődés törvényének az egyes tudományokra való termékenyítő hatásából ered, számtalan felfedezéssel közvetlenül is gazdagította a legkülönbözőbb tudományokat. Bármerre irányította gondolkozását, mindenütt eredeti eszméket vetett fel, új színben mutatta be a dolgokat és sokat vitatott kérdések megoldását találta meg. Ezért a legeltérőbb kérdésekkel foglalkozó írónak pro vagy contra állást kell foglalniok Spencernek az illető kérdésekre nézve felállított tanára vonatkozólag. Csak természetes, hogy a kinek munkássága ilyen széles körre terjed ki, annak sok helyről kell hallania czáfolatot.

De a tudomány és nevezetesen a philosophia történelme megtanít arra az igazságra is, hogy azokkal szoktunk leginkább szembeszállani, a kiktől legtöbbet tanultunk. Az önállóságra törekvő tanítvány első igyekvése magát mestere alól emancipálni. A tanítvány benne él abban a gondolkörben, a mely szerint a világot felfogni tanulta. Minden kérdést, a melynek megoldásához hozzáfog, ezen az eszmekörön, mesterének eszmekörén próbál ki, kételyei éppen ennek az eszmekörnek szólnak. Ez a folyamat biztosítja a tudomány haladását, de ez okozza egyszermind azt is, hogy a mesterekké izmosodott adeptusok éppen mestereiket szokták kiváló előszeretettel czáfolgatni. Az a tény is, hogy Spencer tanításainak annyi bírálója akadt, csak annak bizonyítéka, hogy oly sok ember éppen ő tőle tanult legtöbbet. Sőt ezek a czáfolgatások leggyakrabban éppen csak az ő tanainak a továbbcsiszolásai, esetleg helyreigazításai és leg-

többször voltaképen annak tanúságai, hogy Spencer tanai termékeny talajra találtak és átmentek a közfelfogásba.

A ki ma veszi kezébe Spencer munkáit, azok sok lapján ismeretes igazságokra is fog bukkanni. Sohasem szabad azonban elfelejteni, hogy ezen igazságok ismerete is a Spencer érdeme.

Végül vannak Spencernek még más természetes ellenségei is. Czopfos professorok és felekezeti dogmák taláros cerberusai is sokat megugatták az ő fennen szárnyaló, szabad szellemét. No de ez minden igazán nagy ember dicsőségének rendes kiegészítő része.

*Dr. Somló Bódog.*